

ИСМАИЛ КАДАРЕ НОСИТЕЛЯТ НА ЗЛОЧЕСТИЕТО

Превод от албански: Марина Маринова, 1990

chitanka.info

Islama nox^[1]

I

Нито веднъж пред прага на заминаване не бяха пожелавали на хаджи Милети „на добър път“ толкова много хора, както в началото на онзи септември, когато щеше да тръгва към балканските земи. От години той работеше като керванджия към снабдителните служби при Двореца на шейх-ул-исляма и доставките в отдалечените краища на държавата бяха за него нещо най-обикновено. Пренасяше всевъзможни неща, като се почне от седжететата, които, щом поовехтеят, се махаха от джамиите в столицата и се изпращаха в малките джамии из провинцията, та до чохите, изписани с цитати от Корана, които се носеха в затъntenите градчета, по селата и различните войскове части, където според докладите на пратениците или анонимните писма бяха недостатъчни, а някъде и изобщо липсваха.

Въпреки всичко, макар и привикнал с пътуванията и различните вълнения, които го обхващаха в навечерието преди заминаване, хаджи Милети чувствуваше, че в това пътуване към Балканския полуостров има нещо тревожно. То не произтичаше от факта, че никога не бе ходил по тези краища на империята, а от нещо друго, навярно свързано с товара, който щеше да пренася (голям брой фереджета за забулване на жените), и с различните шушукания, които бе дочул във връзка с това, докато се подготвяше пратката.

Понякога се опитваше да не мисли за фереджетата. И това пътуване беше като всички останали, а товарът, който щеше да пренася, също бе най-обикновен, както денковете с килимчета за молитва, джубетата на ходжите и всевъзможните други вещи, които десетки пъти беше разнасял нагоре-надолу с мулетата на своя керван. Така хаджи Милети се мъчеше да се успокои и успяваше да го стори, докато отново се сетеше за безкрайните пожелания на хората за добър път и ведно с това пак го завладяваше мисълта, че не само на него, но, както изглежда, и на всички останали това пътуване им се струваше необикновено и тази бе единствената причина пожеланията им за „добър път“ така да се сипят.

Горе-долу тези неща се въртяха в главата на хаджи Милети, докато получаваше фереджетата от централния склад на снабдителния отдел. Бяха много, почти половин милион, опаковани в денкове, върху всеки от които бе отбелязан броят на фереджетата. Главният магазинер с монотонен глас изреждаше многобройните цифри, докато погледът му се пренасяше от денковете към кочана с фактурите, който държеше в ръка.

„Половин милион — си каза хаджи Милети. — Кога успяха да ги приготвят?“

Беше чул, че през цялото лято жените от шивалните в десет града се занимавали с това. Разправяха, че някакъв злокобен шепот съпровождал кроенето и шиенето на черните фереджета. Нека да страдат и жените от Балканите, и европейките. Досега са живели разбулени и кой знае колко са ни се присмивали. Но ето че накрая дойде и техният ред. Стига са беснели като разгонени кобили, сега ще видят какво ще рече лицето ти да е забулено с фередже.

Така разправяха някои, но други твърдяха, че това не било вярно. Малко били жените, които, докато шиели фереджетата, си изливали яда по този начин. Повечето с болка въздишали, мъчно им било и казвали за жените и девойките от Балканите: „Клетите, дойде и техният час...“

Хаджи Милети се стараеше да не обръща внимание на шушукания от този род. На него нито веднъж и през ум не беше му минавало, че жените могат да бъдат разбулени. Все едно да си представи света като вечен ден, без нощ. Но аллах такъв го бе сътворил — половината ден, половината нощ. Такъв беше създал и човешкия род — половината разбулен, половината забулен.

Хаджи Милети доскоро дори и не знаеше, че има земи в империята, където жените не носят фереджета, и даже се стъписа, когато го научи. Но един негов приятел, който по-добре познаваше държавните работи, го бе успокоил, като му каза, че това са земи, които империята е завладяла твърде късно, така че нейната власт там едва сега се утвърждава. Беше същият онзи, дето му разказа за споровете, които се водят през последните месеци между Кюприлиите и шейх-ул-исляма именно по въпроса за фереджетата. Както винаги властващият род на Кюприлиите се противопоставил на шейх-ул-исляма и не бил съгласен с узаконяването на *Фереджефермана*, но не

успели да се наложат, тъй като тази година още през пролетта загубили поста на великия везир, което допринесло да претърпят поражение и в борбата срещу фереджетата. Разправят, че на заседание на правителството, като видял, че везните клонят към него, шейх-улисламът се обърнал към двама от братята Кюприлии, везири в последния кабинет, с нескривана горчива ирония спрямо албанския им произход: „Нека да не ги боли толкоз за засмените албанки. Те ведно с останалите жени от Балканите ще избавят душите си от нечестиви помисли. Ще се забулят, ще се успокоят.“

Накрая декретът бил обявен — величествен, траурен като погребална церемония: „Всички жени и девойки от западната част на Османската империя — албанки, гъркини, сръбкини, румънки, босненки, българки, унгарки — от днес нататък, щом навършат тринадесетгодишна възраст, ще бъдат забулени с фереджета, както всички останали мюсюлманки.“

Хаджи Милети беше изслушал това със зяпнали уста. Ето как са се оправили нещата. Не можеше да има нито два вида закони, нито два вида жени в империята.

Той отново си спомни за негодуванията на мюсюлманките спрямо жените от Балканите, докато внимателно сверяваше цифрите във фактурите, а главният магазинер продължаваше да снове между денковете, в които се препъваше на всяка крачка. „Половин милион“ — рече си керванджията и почувствува как в него нещо трепна от тази мощ на държавата, чийто служител беше. И само като си помислеше, че това е първата пратка с фереджета. След нея още колко други щеше да има, докато накрая онези страни (сега на него му се струваше, сякаш империята като някаква жена беше разголила срамните части на тялото си), докато накрая всички онези страни напълно се забулят.

[1] Ислямска нощ (лат.). — Б.пр. ↑

II

Още преди разсъмване хаджи Милети със своя керван напусна столицата. Времето бе прохладно, кажи-речи, студено. От Мраморно море непрекъснато духаше вятър.

Той пътува през целия ден, без да спира почти никъде, за да може до вечерта да стигне в Орман чифлик, където трябваше да прекара нощта. Това беше ред, строго спазван от всички куриери и служители, които отиваха по работа или се завръщаха от западните краища — задължително да пренощуват в Орман чифлик. Никой не знаеше от какви съображения бе продиктувана заповедта и хаджи Милети не си блъска ума около това. Както на всеки служител, който пътуваше за първия път в европейската част на държавата, и на него му бяха напомнили за спазването на заповедта и това се запечата веднага в главата му, както имаше навик да изпълнява всички държавни разпоредби, без да ги обсъжда и да се впуска в подробности. Всъщност това му се видя малко странно: „В каквото и час да пристигнеш в Орман чифлик, ти не можеш да продължиш пътя си, без да пренощуваш там.“ Дори да се озовеш на връщане, да речем, по обяд, а пощата и материалите, които носиш, да са важни, да си закопнял за близките си и столицата, която не е далеч оттук, ти не можеш да продължиш пътя си и да пристигнеш същия ден. Не, ти трябва да дочакаш нощта в Орман чифлик, да пренощуваш и на следващата сутрин да тръгнеш.

Докато пътуваше, хаджи Милети на няколко пъти се опита да си представи как изглежда този Орман чифлик, но посредственото му въображение можа да сътвори само една гора, което подсказваше името на чифлика. И наистина първото нещо, дето го впечатли, щом се приближи, беше тъмната гора, която му се стори още по-мрачна от спускащата се вечер. Няколко фенера с бледа светлина откриваха пръснатите тук-таме постройки на два ката, които приличаха на необитаеми. Под един от фенерите пред хаджи Милети изскочи някакъв човек и го попита кой е и за къде пътува. Керванджията показа

документите си, които другият внимателно разгледа, като погледът му на няколко пъти се пренесе от тях към кервана с мулетата.

— Добре — каза той накрая. — Мулетата ще закараш там отзад — и посочи с ръка вдясно, — а ти ще нощуваш тук.

Хаджи Милети погледна за миг тухлената постройка, която онзи му посочи.

— А после? — попита той.

Човекът учудено повдигна вежди.

— Какво „после“? Какво ще правиш след това, ти сам знаеш. Утре сутринта ще тръгнеш, нали така?

— Да, да, разбира се — рече хаджи Милети малко смутен.

— Както виждам, предстои ти дълъг път. В опасните места ще ти подсигурят и охрана.

— Така ли?

— Да, предполагам. Доколкото разбрах, пренасяш ценен товар.

— Ах, да.

— Но ти не се безпокой за това. Във всеки пашалък знаят какво е необходимо за сигурността на държавните кервани. А сега лека нощ.

— Лека нощ — отвърна хаджи Милети.

Както беше капнал от пътя, той помисли, че веднага ще заспи, но за учудване не стана така. Дълго се въртя в леглото, а кратките мигове, през които поспа, сякаш още повече го умориха. Веднъж се надигна, за да иде да нагледа мулетата, но не успя да стигне до мястото, тъй като някой се обади сред мрака:

— Къде отиваш, ага?

— Там, отзад... Да видя за малко мулетата.

— Не се безпокой. Тук е сигурно място.

— Така ли? Е, добре тогава.

Отново се върна в малката гола стая, която под светлината на газената лампа изглеждаше още по-окаяна. „Тук е сигурно място“ — повтори си наум, като че ли това накрая щеше да го накара да заспи.

III

За учудване, въпреки тягостната нощ на разсъмване, когато потегли на път, хаджи Милети се почувствува бодър. „Навярно гората ме потискаше през нощта“ — си каза той, щом керванът с мулетата отмина Орман чифлик и тръгна по широкия път край морето. Небето беше синьо и на морето така му подхождаше тази синева, както подплатата на скъпа дреха. „Денят ще е ведър“ — помисли си той. Колкото повече се отдалечаваше от Орман чифлик, толкова по-леко му ставаше на душата. Стариците ненапрасно казват, че дърветата хвърлят тежка сянка.

Изгревът го завари далеч от Орман чифлик. Много пъти бе посрещал слънцето по време на пътуванията си, но такъв изгрев не беше виждал никога досега. Хоризонтът се изпълни със златни стрели и морето, като че ли да се защити от тях, размаха по повърхността хиляди сребристи щитове. После всичко пламна в червено зарево, сред което се изсипа пенливата светлина на деня и полека-лека изпълни целия свят.

Хаджи Милети чувствуваше как радост пърха в душата му и не можа да съсредоточи мислите си, изпитваше нещо като лястовичи полет, което го караше да гледа на всичко с лекота. Едва след няколко часа, когато спря кервана, за да закуси, усети, че отново е в състояние да мисли за най-обикновените служебни неща, както ставаше при всяко пътуване.

Когато отново потегли, още беше утро. Денят бе ведър и изпълнен със светлина, а в небето, колкото и надалеч да погледнеш, нямаше и следа от облак. На него му се стори, че в този край на империята небето сякаш е по-красиво. А той си беше представял точно обратното. Винаги си бе мислил, че колкото повече приближаваш християнските земи, толкова по-студено и по-мрачно става всичко.

„По-красиво от това не може и да бъде“ — каза си той, без да откъсва очи от небесната синева. И в същия миг несъзнателно, така както често нахлуват нежелани мисли, глупави и натрапчиви, му мина

през ум: каква ли част от небето биха покрили фереджетата, които носеше в денковете, ако се зашият едно до друго?

Засмя се на себе си, като пропъди тази нелепа мисъл от главата си, но въпреки това след малко въздъхна с цели гърди и каза: „Слава богу!“

И наистина слава богу, че с тях не се забулват ни небето, ни морето, нито останалите красиви неща, с каквито бе изпълнен светът. Иначе... какво „иначе“? — се запита. Впрочем защо главата му мелеше подобни щуротии? Но въпреки това не можа да попречи на мислите си мимо волята му да сътворят мрачната картина как някой, тоест самият той, влачи след себе си парче плат, една тежка, черна завеса, с която покрива езера и ливади, а зад гърба му целият свят го проклина, така както се проклина дяволът.

IV

Преди да навлезе в балканските земи, хаджи Милети видя отдалеч снежните чела на планините, островърхи и синкави като никъде другаде. Беше шестият ден от пътуването му, когато в далечината край пътя се появиха първите села, съвсем различни от тези в останалата част на империята. Той не можеше да си обясни откъде идва тревожното чувство, примесено със смътна болка, което го завладя. После различи първите камбанарии и разбра. Тъкмо църквите с кръстовете на върха още отдалеч всяваха този смут. За пръв път виждаше църква. Беше чувал, че великодушният султан е разрешил на християните от покорените земи да запазят вярата и обичаите си, но не можеше да си представи, че църквите ще се издигат така, съвсем открито посред бял ден с блесналия отгоре им кръст.

После различи минаретата, които се издигаха срещу църквите, и сърцето му някак си се успокои. В сравнение със старите, почернели от времето църкви току-що построените минарета блестяха с белия си дялан камък. „Приличат на невести, честна дума — каза си хаджи Милети възхитен. — Великият падишах за всичко е помислил. Край всяка църква е вдигнал джамия, та по този начин младата невеста да трови старата кранта, докато напълно я срази. Ех, това са то държавните дела“ — рече си той. Не трябваше ни за миг да допуска да се съмнява в тях. Има управници, които мислят за всичко и нищо не им убягва.

Така си казваше хаджи Милети, но въпреки това някакво плахо съмнение като червей го разяждаше отвътре: „Ами ако тези гърбави църкви, тези стари вещици се нахвърлят срещу минаретата? Стига!“ — викаше си тогава и изсвирваше с уста, сякаш да пропъди тия мисли. Бе простоват човек, не беше завършил някакво училище, нито пък чел книги, та съмненията лесно се разпръскваха в главата му.

На следващия ден му се случи нещо, което го накара съвсем да забрави за църквите. За пръв път в живота си видя незабулени жени чуждоземки.

Това се случи някъде към обяд. Беше ожаднял и отдавна чакаше да се появи някакъв поток или извор, та да се разхлади и да напои мулетата. Още отдалеч чу женските гласове, но те не му направиха особено впечатление. С женски гласове бе изпълнено всяко село и всеки град в империята, дори на него му се струваше, че понеже бяха забулени с фереджета, мюсюлманките сякаш говореха по-високо, отколкото трябва. Онова, което го изненада както нищо друго досега в живота му, бе видът на жените. Наливаха вода от един извор с много чучури, смееха се и си подхвърляха закачки. Хаджи Милети застина на място като вкаменен. Бяха все млади невести и девойки със сресани по най-различен начин коси, с разголени шии и боси нозе и най-главното — очите им не бяха покрити с нищо.

„О, всемогъщи — рече си той и в този негов стон звучеше и възхищение, и боязън, и разкаянието на грешник. — Женски очи!“ — повтори си наум няколко пъти, сякаш искаше сам да се увери в това, което виждаше. Очи на невести и девойки! Не беше се сблъсквал с такова нещо и чувствуваше, че не може да му устои. Изведнъж светът му се стори съвсем друг с тези очи. Беше все едно да осъмнеш някоя сутрин и да видиш, че има две слънца. Да, точно така му се стори: едно голямо слънце, което всички познаваме, и едно друго, раздробено на хиляди, хиляди парчета, разпръснати като по чифт елмази по женските лица.

Смаян, не можеше да откъсне очи от тях. Ето какви били жените от Балканите. Приглушеният жлъчен ропот на хилядите мургави жени от неговата родина приближаваше до съзнанието му като някакъв черен облак, а той се опитваше всячески да го прогони надалеч, за да не замъгли тези светлолешникови коси. „О, аллах!“ — въздъхна той. Наистина има слънчеви дни и лунни нощи, но имало и нещо друго — дни с незабулени женски очи. Това бе първият такъв ден в живота му... Щеше да има и други подобни на този — двадесет, тридесет, толкова, колкото ще продължи пътуването му, а после идеше денят на завръщането и след него нищо... Щеше да се спусне нощта.

Хаджи Милети пристъпи плахо, като насън към извора, докато накрая жените го видяха. Чу виковете им — откъслечни, тревожни, сред които разбра само една дума — „турчин“. Бяха му казали, че жените и децата по тези краища се ужасявали, когато видят турски войник или държавен служител.

Той спря на място, като човек, на когото му е жал да подплаши ято птици. Помъчи се да се усмихне и, изглежда, донякъде успя, защото две-три от жените го погледнаха без какъвто и да е страх. Те отново заговориха на своя непознат за него език, който трябваше да е гръцки или албански, тъй като предната вечер в хана, където нощува, му бяха казали, че по тези земи има смесени села с албанци и гърци.

„Турчин“, „турчин“ — чу той отново да споменават жените помежду си. Изглежда, казаха: „Вижте този турчин“ или „Бягайте, да не ни гледа турчин.“ Но не, не бе възможно да говорят така, защото те бяха свикнали с мъжките погледи...

„О, аллах, аллах“ — прошепна си отново хаджи Милети. Какъв е този свят, където погледите на жените и мъжете се кръстосват свободно под едно и също небе, ето както сега — неговите замъглени кафяви очи сред ясните женски погледи? Несъзнателно с крайчеца на окото си той погледна кервана с мулетата, който бе спрял на място. Керванът ще разчисти сметките и ще въведе ред, както се бе изразил някой в навечерието на заминаването му. Говореше се, че шейх-уль-ислямът го бил нарекъл „Керванът на спасението“.

Хаджи Милети бързо отмести очи от мулетата и на часа забрави за тези мрачни приказки. Усмихна се като хванат на местопрестъплението и после внимателно, сякаш стъпваше върху стъкло, закрачи към извора. Невестите и девойките не проявиха ни най-малък признак на уплаха. Не беше въоръжен, не гледаше кръвнишки и с положителност керванът с мулетата, който водеше, правеше още по-миролюбив вида му. Те му сториха място при един от чучурите, но когато приближи и се наведе да пие вода, една от жените му протегна стомната си. Беше млада, светлоока и само по някакво чудо той не изпусна стомната, толкова голямо бе изумлението му, когато я пое от ръцете ѝ.

— Ей, валлаха, благодаря! — каза той, след като се напи, покланяйки се на младата жена.

Когато ѝ подаде стомната с разтреперани ръце, тя я пое и чистосърдечно му се усмихна. И останалите жени една след друга също му се усмихнаха. Хаджи Милети изведнъж почувствува такава лекота, сякаш щеше да хвъркне. Не можеше да откъсне очи от лицата им и му идеше да извика: „Продължавайте да се усмихвате, за бога, не ме изоставяйте...“ За миг наистина му се стори, че ако те престанат да

се усмихват, той на часа ще потъне във вечния мрак. Но всичко това не продължи дълго. Главите на невестите и девойките се размърдаха, а ведно с тях и погледите им, въпреки че усмивките все още продължаваха да кръжат наоколо.

С жестове те накараха хаджи Милети да приближи чучура, та да освежи и лицето си, а после още по-радостни му посочиха мулетата, които бяха стигнали до вадата под извора и жадно пиеха вода.

Само ако знаеха с какво са натоварени мулетата — тази мисъл като злокобна светкавица болезнено прорязва мозъка му, но той веднага я отпрати.

Хаджи Милети, макар и невеж в много неща, почувствува, че не може да стои прекалено дълго сред това вълшебство. Трябваше да се отдалечи, преди да е станал досаден и именно той да бъде причина за накърняването на тази прелест.

Плисна още веднъж лицето си, избърса се с кърпата и като се отдръпна на няколко крачки, поклони се с дълбоко уважение и признателност на жените. Те отново му се усмигнаха, поклатиха глави и нещо му казаха радостни, навярно „на добър път“.

Никога досега хаджи Милети не беше се чувствувал по-щастлив в живота си. Изведнъж светът му се стори потънал в някаква прозрачна като сълзите светлина. Въпреки че бе прехвърлил тридесетте, и той като повечето от младежите и мъжете в своята огромна страна не познаваше любовта. Беше се оженил както всички чрез сватосване, имаше две деца, и толкова. Знаеше се, че това не е любов, защото любовта се ражда тогава, когато жената може свободно да отправя погледа си навсякъде и после сред всички същества и предмети да предпочете и избере теб.

Хаджи Милети продължаваше да се чувствува опиянен. Нямахше съмнение, че изведнъж се бе влюбил в тези жени от балканските земи, които срещна. През целия му живот не бяха го гледали така нежно толкова женски очи. Чувствуваше, че след този миг светът за него се е променил. Бяха му се усмихнали жени. Бяха го харесали...

Хаджи Милети изпита неудържимо желание да запее с цяло гърло. Огледа се наоколо — пусто чакълесто място и нищо друго, можеше да вика колкото си иска. Така и направи. Гласът му отекна чак до небето, та и мулетата отначало се изплашиха. Подхвана една провлачена, уморителна песен, чиито думи не помнеше, но те не му

бяха и нужни. Замени ги със свои думи или по-право само с две думи, които, непрекъснато повтаряше:

Дуня, севда... Дуня, севда...

Спря да пее едва когато почувствува, че гласът му преграква. Тогава извърна глава, за да погледне още веднъж назад, ала изворът не се виждаше вече. Трябва да запомни мястото, може би на връщане отново ще завари същите невести и девойки. После изведнъж се сети за фереджетата и мисълта, че навярно няма да ги види вече или ще ги види забулени, накара в миг лицето му да помръкне. Но това не продължи дълго. Светлият спомен бе все още твърде осезаем, за да избледнее толкова бързо, и той веднага си помисли, че може би фереджетата няма да достигнат за тук, че навярно няма да са достатъчно за всички, така че той пак ще види жените край онзи прекрасен извор.

Хаджи Милети искаше отново да запее, но в далечината се открояваха покривите на някакъв град. Навярно бе главното селище на пашалъка, където трябваше да предаде първите бройки фереджета. Докосна с лявата ръка джоба, където бяха списъците и фактурите за предаването им, и от гърдите му вместо песента, която се готвеше да подхване, се изтръгна дълбока въздишка.

V

Беше задминал седем града, а пред него стояха още единадесет други. Част от мулетата вече бяха разтоварени поради предадените денкове. Между впрочем и времето се развали, застудя и още по-усойни станаха складовете, където той по цели часове предаваше фереджетата. Очите го боляха от прелистването на фактурите, от изпълнените с недоверие лица на склададжиите, които неколккратно преброяваха фереджетата, сверяваха цифрите, оглеждаха едно по едно всичко.

„Ех, че досадна работа“ — въздишаше той наум. По-лесно му беше да извърви тези стотици километри, отколкото да се оправя с тези навъсени служители.

Когато си тръгваше, с облекчение въздъхваше. Понякога, ако му останеше малко време, се помотаваше из непознатия град. Жени се срещаха навсякъде — по кръстопътищата, пред портите на къщите, из пазара — и той ги гледаше със зачервените си, уморени очи. За разлика от първия път, когато ги видя там, при извора, сега те пораждаха у него някакво твърде смесено чувство. Предишната радост отново се пробуждаше, но веднага отстъпваше място на някаква необяснима горест. Сега му се струваше, като че ли едновременно обича и ненавижда тези жени, без да може да си обясни откъде идеше тази неприязън.

„Клетите вие, нещастните, сироти птици“ — си казваше, изпълнен със съжаление, щом ги видеше. Но често в същия миг дълбоко в него се надигаше една глуха вълна на сляпа омраза, която помрачаваше очите му.

„Нито една от вас няма да се избави, нито една — мислеше си, изпълнен с жлъч. — От тринадесетгодишна възраст нагоре всички, без изключение, ще бъдете забулени.“

После студена пот обливаше челото му и той си казваше: „Не съм добре, не съм. Такова нещо никога не ми се е случвало.“

Но не само той беше изнервен. Някаква смутна вълна предвождаше кервана. Изглежда, мълвата за пристигането на фереджетата крачеше по-бързо от него и като вятър нахълтваше в измокрените от дъжда градове, свистеше сред окадените стени на оджаците, после разпиляваше окапалите листа и прогонваше съня на хората.

Бяха изминали няколко месеца от обявяването на *Фереджефермана*, но, изглежда, едва сега, когато пристигна първият керван, хората почувствуваха истинската му сила. Предчувствията на жените сигурно бяха мрачни, ала огорчението на младежите и мъжете навярно бе още по-голямо. И това се усещаше отдалеч. В женските очи вече го нямаше онзи блясък, както там при извора. Сега очите им изглеждаха пусти, докато мъжете сякаш бяха ослепели.

Навярно биха го разкъсали, ако знаеха, че той води кервана. Не случайно държавата се бе погрижила и почти навсякъде при преминаването от един пашалък в друг го придружаваше охрана.

Хаджи Милети за пръв път се чувствуваше смъртно уморен. Бе оставил зад себе си Северна Гърция, Битоля, Охрид, а пред него бяха други градове с чужди, странни имена: Дуръс, Шкодра, Сараево, Белград, а още по-нататък градовете на Унгария, и по-нататък... О, всемогъщи, няма ли да има край това пътуване?

Светът гъмжеше от жени и той трябваше да отнесе навсякъде черния плат за забулването им. Такава беше заповедта и волята на султана и той бе длъжен да я изпълни.

В старите ханове, потънали в дървеници, където му се налагаше да пренощува, хаджи Милети се опитваше да пресметне наум още колко път му остава, но това се оказа невъзможно. Твърде малко беше учил и не умееше да се ориентира по картите, а онези, които питаше за разстоянията между градовете, му отговаряха най-различно. „Не, повече няма да питам“ — каза си той една вечер в някакъв запустял хан, където дървеният пруст бе съвсем почернял от дъждовете. „Наистина повече няма какво да разпитвам. Ще карам напред с кервана и ще мъкна тия черни, тежки като олово покривала, докато издържат краката на мулетата, все по-надалеч и по-надалеч, чак до границата на империята, там, където е онзи град на име Виена... Чак дотам“ — повтаряше си с клюмнала за сън глава.

VI

Беше късно подиробед, когато пристигна в малкото разкаляно градче, чието трудно име сякаш още повече помрачаваше вида му. Това бе градът, в който щеше да предаде последните фереджета. Нататък започваше унгарската пуста, но неговата мисия завършваше тук. При следващото пътуване навярно щеше да стигне още по-далеч, но това, което свърши сега, беше достатъчно. Хаджи Милети се чувствуваше капвал от умора.

Дълго обикаля, докато намери склада — еднокатна неугледна постройка, издигната на някакво разкаляно място, осеяно с локви и купчини сгурия. Склададжията, когото също трудно откри, му помогна да разтоварят мулето с последните денкове, като непрекъснато му се покланяше и се извиняваше за закъснението, обръщайки се с думите „ага-столичанино“ от страх да не би керванджията да се оплаче от него след завръщането си. Но лицето на хаджи Милети оставаше все така навъсено. Мръсното градче и влагата, която го пронизваше до кости, му бяха дошли до гуша. Нямаше търпение да стигне до първия хан, който му се изпречи на пътя, да легне и да забрави всичко.

Склададжията, след като преброи фереджетата, прегледа внимателно фактурата и се подписа под нея. Хаджи Милети гледаше зареяно кервана с мулетата пред постройката. „Ето, че се свърши и тази работа“ — каза си той.

— Реките са придошли, пътищата са разкаляни — обади се склададжията. — Слава богу, че мулетата сега са разтоварени.

Хаджи Милети не му отговори.

— Има ли наблизно някой хан? — попита той след малко.

— Хан ли? Разбира се, ага. Недалеч отук, вдясно след кръстопътя. Но почакай за миг, ага, само да залостя склада и ще те заведа.

Хаджи Милети облекчено си пое дъх, когато онзи най-сетне си отиде, след като го отведе до хана и послужи за преводач между него и ханджията, който не знаеше турски. Нямаше желание да разговаря с

никого и на няколко пъти си каза: „Слава богу, че ханджията не знае турски!“

Навън отново бе започнало да вали и през отворената врата хаджи Милети следеше с очи чирака на ханджията, който се занимаваше с мулетата. После ханджията запали фенера пред портата и хаджи Милети почувствува как го завладява някаква непреодолима мъка. Какво да прави? Седна в един ъгъл край газената лампа и дълго прелиства фактурите. За негова радост, нямаше допуснати грешки в тях, нито пък липсваха фереджета или каквото и да било друго. Всичко беше в ред, а и не му се случиха никакви неприятности из пътя. Въпреки това не почувствува облекчение. Сега, когато бе предал денковете и мулетата спокойно преживяха в яслите на хана, той усети в душата си странна празнота. Какво му ставаше? Каква връзка имаше той с тия фереджета? Нито се бе потил да ги шие, нито бяха негови, та да се натъжава, че се разделя с тях. Това си бе държавна стока, а предаването на стоката е облекчение за всеки служител. Освен това толкова объркани мисли пораждаха в душата му тия четириъгълни парчета черен плат, че сега, когато се бе освободил от тях, трябваше да се успокои.

Така си мислеше, но сърцето му не намираще покой. През тези пет седмици се бе свързал по някакъв странен начин с тях. Веднъж му се струваха красиви, после грозни. Ценеше ги и едновременно ги ненавиждаше. Половин милион женски лица щяха да се закрийт с тях. Чела, устни, дишане, потайни въздишки ще ги докосват пряко. И всичко това бе свързано с него, след като керванът с фереджетата, тази сватба и погребение, слети в едно, бе докаран от него.

Сега вече беше предал фереджетата. Празни бяха гърбовете на мулетата, които преживяха в яслите на хана. Празна бе и душата му.

Да се махне час по-скоро оттук, да се върне колкото се може по-бързо къщи при жена си и децата. Дано не го натоварят повече с такава работа и да забрави всичко това.

Навън напълно се бе смрачило. Дъждът валеше монотонно и на хаджи Милети му идеше да заплаче.

VII

За разлика от другите пътувания на връщане пътят му се стори по-дълъг. Градчетата и селата му изглеждаха по-малки сега, а времето все повече се влошаваше. Щом влезеше в някой град, първото нещо, което търсеше с очи, бе да види жени с фереджетата, но те все още никъде не се срещаха. Жените и девойките се движеха навсякъде както и преди незабулени. „Чудно“ — казваше си той. После се сецаше, че не знае нищо за това, как ще се приложи декретът, как ще се разпределят фереджетата и какви принудителни мерки ще вземе държавата, за да осигури тяхното задължително носене.

„Какво ме засяга“ — си казваше и пренебрежително отхвърляше тези мисли. Но по-късно при влизането в друг град, само дето не започваше да пита за фереджетата. Къде са фереджетата му, които с толкова бързане и усилия бе донесъл от другия край на света? И сам не можеше да разбере дали иска да ги види как се издуват и траурно се развяват навсякъде по пътищата, или никога да не излязат от проклетите денкове, да изгният в мрачните складове, като въглищата в земните недра.

Веднъж му мина през ум да не би да е сън всичко това, а по-късно си помисли, че декретът може да е отменен.

„Да правят каквото искат“ — казваше накрая с поглед, вперен в пътя пред себе си. Отдавна бе отминал Сараево и приближаваше Шкодра. Величествените джамии и църкви проблясваха застрашително сред мъглата.

Някакъв ситен дъжд заваля при влизането му в града и когато стигна до Новия хан, където бе нощувал на идване, разбра, че дъждът не възнамерява да спре. Дворът пред хана бе изпълнен с малки локви, но на хаджи Милети му беше съвсем безразлично. Нямаше никакво желание да се разхожда из града.

Свит в един ъгъл на обширния пруст, капнал от умора, дочака вечерта. Ханджията запали газената лампа, а отседналите в хана се настаниха на голямата маса да вечерят. Веднага пролича, че някои от

тях пребивават тук от дни наред, защото се познаваха помежду си. Бяха все служители или инспектори, дошли по работа от центъра, и едва скриваха нетърпението си да се върнат колкото се може по-скоро в столицата. От разговорите им хаджи Милети разбра, че се занимават с важни дела. Той зае един от ъглите на масата, като се опитваше да не се набива в очи. Въпреки това още в самото начало привлече вниманието на присъстващите. Докато ханджията нареждаше лъжиците и съдините на масата, един от тях, с продълговато лице и притворени очи, които му придаваха пренебрежителен израз, го попита:

— Ти по каква работа насам?

— Аз ли? — възкликна с известно учудване хаджи Милети. — Докарах един керван, ага, с фереджета.

— А, значи ти донесе фереджетата?

Неочаквано всички извърнаха очи към него. Хаджи Милети потвърди с глава.

— От няколко дни в Шкодра не се говори за нищо друго освен за тях — обади се ханджията, който приближаваше средата на масата с голяма пръстена паница бобена чорба. — Сипете си колкото искате, аги, има достатъчно, дори ще остане.

— Благодарим ти, майсторе — отвърнаха неколцина в един глас.

— Има ли лъжици и съдини за всички, да не съм забравил нещо?

— Не си, не си — отвърна някой с пълна уста. — Златни ти ръце!

Ханджията стоеше прав с доволен израз.

— Целият град кипи заради тия фереджета — обади се пак той; изглежда, обичаше около масата в неговия хан да се разговаря оживено. — И съвсем обяснимо е. Това са нови неща по тия краища, жените не са научени, нито пък мъжете са свикнали. За обявяването на *Фереджефермана* всички разбраха, но никой не знае как ще се приложи. Някои разправят, че джандарите щели да спират и залавят всички жени и девойки, които излязат незабулени. Други казват, че щели да ги глобяват, дори да ги осъждат на затвор.

— Е, как ще стане? — попита един, като се обърна към хаджи Милети. — Ти сигурно знаеш нещо?

Хаджи Милети повдигна рамене.

— Нищо не зная, ага. Аз само ги донесох.

„Хъм — изсумтя той глухо наум. — Не стига, дето ги докарах от онзи край на света, пък искате и да знаете какво ще стане с тях.“

— Негодуват ли? — обърна се един към ханджията.

— Ех, как да ви кажа — отвърна той. — Тук хората — и мъже, и жени — са твърдоглави.

— Ще свикнат — намеси се дълголикият, — както свикнаха с много други неща.

— Смяташ ли? — обади се някой.

— Ще свикнат, къде ще идат.

— Какво ли не се говори — продължи ханджията, като се усмихна. — Тук повечето от къщите освен главните порти, които албанците обичат да правят колкото се може по-големи, имат и малки задни вратички към съседните дворове, наричат ги аркапия, и през тях непрекъснато щъкат. Та разправят, че сега щели да оставят и денем, и нощем аркапиите отворени, за да могат жените и девойките да се движат незабулени между къщите, когато им забранят да излизат без фередже на улицата.

— Я виж ти, я виж! — възкликна дълголикият. — Какви ли не дяволии им идват наум, само да не носят фереджета.

— Наистина странно, честна дума — обади се един, като разпери ръце. — Всичко мога да разбера, но да се мъчиш да потъпчеш султански декрет, това не мога да си обясня.

— Имаш право — намеси се друг, — след като *Фереджеферманът* вече е обявен, небето и земята да се слоят, той ще бъде приложен.

Хаджи Милети насила загребваше с лъжицата. Отначало разговорът за фереджетата му се понрави, още повече че донякъде той беше главният герой в него, но после внезапно, кой знае защо, започна да се дразни. Сега едва чакаше да завърши вечерята с тия хора.

За съжаление разговорът продължи и след вечеря, когато някои от отседналите в хана си поръчаха кафе. На хаджи Милети по едно време му идеше да се надигне и да отиде да спи, но почувствува, че е неудобно. Почти всички останали бяха по-възрастни от него и навярно на много по-отговорна работа. Освен това опасението, че след като си иде, можеше да кажат някои нежелателни думи по негов адрес, окончателно го принуди да остане.

— Наистина много хубаво, че най-после излезе декретът — разправяше един. — Дори твърде се проточи тая работа. Но падишахът както винаги се показва търпелив, преди да вземе решение, мисли и премисли добре нещата.

— Това е радостно за всички, особено за нас, мюсюлманите, които живеем по тези места сред чуждоземци — намеси се ханджията, който чакаше с ибрик в ръка, да не би някой пак да поиска кафе. — Колко пъти сме писали до султана за това, но не последва никакъв отговор.

— Навярно султанът е получил много писма от тези краища.

— Разправят, че един сън станал причина — каза дълголикият, чиито очи сега бяха напълно затворени и повече наподобяваха белези от отдавнашно порязване. — Един сън — продължи след малко той, — изпратен в столицата от някакъв ходжа от Босна.

— Така ли? — обади се едновременно неколцина.

Дълголикият потвърди с глава.

— Сънят се тълкувал дни наред от гадателите, докато схванат точния му смисъл, и после го представили на султана.

— Благословен да е този духовник, гдето е сънувал съня — обади се ханджията. — Той ни спаси. Наистина голяма радост предизвика пристигането на *Фереджефермана*. Тъпанът заудря още на разсъмване и хората проточиха шии от прозорците да питат: „Какво се е случило? Каква добра вест е пристигнала?“

— Не вярвам всички да са се зарадвали — обади се един.

— Не ще и съмнение — отвърна ханджията. — Не ще и съмнение, ага. Както споменахме и преди малко, повечето от хората тук роптаят и не мислят за нищо друго, освен как да потъпчат фермана. А враговете ни, ония, дето само чакат удобен случай да ругаят държавата и султана, веднага гракнаха.

— Безспорно, докривяло им е на пуцовете, че няма да си плакнат очите с невестите и момите по улиците — обади се един нисък мъж, който дотогава мълчеше и изведнъж целият почервеня от гняв.

— На душманите на държавата, на хайманите и курварите това им е работата — намеси се друг. — Сега ругаят декрета, а после ще ронят крокодилски сълзи и ще оплакват хала на жените и девойките. Но те забравят, че както е казал шейх-ул-ислямът, именно този декрет

ще спаси жените, ще ги избави от всичко порочно, загнездило се в душите им.

— Те са големи лицемери — каза дълголикият с толкова застинал израз, че хаджи Милети беше готов да повярва, че е заспал. — Работата не е в това, че ги боли за жените, а ги защитават, защото целта им е да разложат империята. Всеизвестно е, че от жените иде развратът и ако не се вземат мерки, развратът и падението, които господствуват тук, постепенно ще плъзнат и нататък. Нашите жени и девойки ще поискат да са разбулени като гяурките и светът ще се обърка.

— Да ни пази всевишният — въздъхна най-възрастният от отседналите в хана.

— Сега ще настъпи спокойствие — продължи дълголикият. — Когато жените са разбулени, несъзнателно всички се разбесняват и стават разюздани. Ще има и по-малко войни и бунтове, защото е известно, че жените са тези, които объркват света, както луната, така да се каже, причинява приливите и отливите в моретата.

— Златни ти уста! — обади се най-възрастният.

— Та така стоят нещата — рече дълголикият. — Все ще вървят от добро към по-добро. А ти, който донесе фереджетата — обърна се той към хаджи Милети, — голямо добро стори. Ще имаш благословията на жените и приживе, и на онзи свят.

Всички извърнаха глави към хаджи Милети, единствения, чийто глас не се чу на тази маса и който в един миг бе помислил, че са го забравили. Те говориха известно време за него като за герой на деня. Той се изчерви. Никога през живота си не бе чувал толкова хвалебствени думи, казани така изискано, и което бе най-главното, от такива умни хора. Бяха го нарекли не само предводител на държавния керван, неуморен преносител на фереджета и други подобни, но и много повече от това. За тях той беше куриер на исляма, успокоител, приспиващ сладострастните помисли... Но повече от всички тези главозамайващи епитети хаджи Милети се изчерви заради своята неблагодарност преди малко, когато с неохота бе седнал на масата и с още по-голяма досада бе изслушал част от техния разговор за фереджетата. Откъде се бе взела тази неприязън и това безумно вироглавие? За малко не се вдигна да напусне масата, бе пожелал да ритне доброто, навярно тласкан от дявола. Защото само дяволът

можеше да му пошушне да зареже масата, пратена му от съдбата, на която за първи път в живота си бе седнал с такива високопоставени и правоверни хора.

Сатаната и жените... Ето какво бяха направили разбулените им лица. Дни наред нарушаваха душевното му равновесие, бяха го смутили, бяха го тласнали към изкушение. Мрачни мисли, като светкавици от пъкъла, бяха пронизали мозъка му, както онези мисли, които тласкат човека в пропастта.

Колко хубаво, че султанът забулваше тия разголени шии и коси и тези ангелски на вид очи, толкова пагубни за света. Самият той при първия сблъсък с тях за малко не бе погубен. Беше поставил под съмнение декрета на султана, бе почти на прага да се разбунтува срещу държавата, той, покорният неин служител.

„Аллах ме опази“ — помисли си. Наистина аллах го бе избавил. Точно на ръба на пропастта изпреди пред него този хан и благочестивата софра, за да го спаси. Щом се завърне у дома, ще отиде в Старото теке, а после до тюрбето на дервиш Али и ще се отърси от нечестивите мисли. Редовно ще се моли и никога няма да забравя да прави по пет пъти на ден абдес^[1] като всеки правоверен мюсюлманин.

Беше късно, когато най-сетне отседналите в хана станаха, за да отидат да спят. „Лека нощ“, пожелаха си те един на друг с ръка на сърцето. „Лека нощ“ — отвърщаше хаджи Милети с развълнуван глас.

Щастлив, освободен от раздвоението, той се прибра в стаята си. Преди да легне, се помоли по-дълго от обикновено, шепнеше стари молитви, от онези, които отдавна не бе произнасял, но въпреки всичко сънят му, както и предишните нощи не бе спокоен. Сънува някаква жълта луна, която като рана разяждаше гърба на Мраморно море и през цялата нощ не можа да се освободи от този кошмар. На два-три пъти се разбуди и простена: „Пази ме, всемогъщи“, после отново заспа. На сутринта главата му тежеше като олово.

[1] Абдес — обредно умиване на ръцете и краката у мюсюлманите преди молитва. — Б.пр.; Обредното умиване включва не само ръцете и краката, но задължително и главата, ушите, носа, а още по-често се измива цялото тяло, т.е. къпане. — Бел. Alegria. ↑

VIII

С всеки изминат ден времето застудяваше и небето ставаше все по-далечно, сякаш с презрение искаше да се откъсне от хорските тревоги.

Хаджи Милети с кервана си постепенно оставяше зад себе си градовете и селата на Албания. Мулетата сега вървяха по-бързо, защото бяха разтоварени, а я нямаше и охраната, която забавяше придвижването им, докато на самия него от душевното прозрение пътят му се струваше някак по-лек.

Най-напред в град Дуръс, а после и по-нататък в Елбасан и особено в Охрид за пръв път му направи впечатление оредяването на жените по пътя. Изглежда, бе започнало прилагането на декрета. Почувствува някакво леко пробуждане в сърцето. Кой знае защо смяташе, че декретът ще влезе в сила по-късно, тогава, когато вече ще се е прибрал вкъщи, така че няма да му се отдаде случай да види това със собствените си очи. Но явно, прилагането му бе започнало. Съвсем логично беше в онези градове, където *Фереджеферманът* е пристигнал по-рано, вече да е влязъл в сила.

Колкото по-нататък отиваше, толкова по-силно се чувствуваше оредяването на жените. „Тази есен няма да има жени по пътищата — помисли си той. — И зимата ще дойде без тях, а после и всички следващи лета и зими.“

Хаджи Милети се помъчи да разпръсне тези мисли, но не можа. Светът му се стори студен и притъмнял като при слънчево затъмнение. Всичко изглеждаше някак вцепенено. От самите жени и девойки, които рядко се срещаха тук-там, лъхаше студенина. И мъжете бяха посьърнали. Същата ледена студенина и огорчение се четеше и по техните лица.

Хаджи Милети почувствува, че отново го завладява онова вътрешно раздвоение, от което едва се бе освободил. Напразно се опитваше да си припомни отделни думи и изрази от онази трапеза в

хана на Шкодра. Някак далечни и бледи изплуваха в съзнанието му хората от нея вечер, като мъртъвци, които виждаш насън.

Колчем срещнеш на някоя от градските улици незабулена жена или девойка, си мислеше, че навярно те са последните, които вижда върху лицето на земята. И ако отново минеше като керванджия по същия път, не би ги срещнал повече. Хората се натъжават, когато увяхват розите или прецъфтява белият крин, натъжават се от това, че ще им липсват само няколко месеца. Ами ако им кажеха: елате да оплачете розите, защото това е последният им сезон, тъй като аллах е решил повече да не никнат по земята, какво би станало?

Ето на това му приличаше изчезването на незабулените жени и девойки. Можеше пак да дойде насам с керван килими или злато, но нямаше да ги види вече. Черната нощ щеше да погълне всички. И тази чума я бе докарал той.

Хаджи Милети на няколко пъти се помъчи да отхвърли горестните мисли, като се утешаваше, че не той е издал *Фереджефермана*, че е само дребен служител, един най-обикновен керванджия, който изпълнява онова, което му заповядат. Но разсъжденията, които умът му приемаше, сърцето отхвърляше. Някакъв вътрешен глас постоянно нашепваше: „Не случайно избраха теб, за да донесеш това злочестие.“ В мислите му, непривикнали с подобни терзания, вината придобиваше колосални размери. Той беше човекът, извършил този грях, мъкнал подире си черните покривала от село на село и от град на град, той беше злият демон, призракът, засенчил луната, човекът, забулващ жените. От тяхната омраза никога нямаше да намери покой. Да побърза, да се махне колкото се може по-скоро от тези земи, иначе щяха да разберат кой е той и какво е донесъл и ще се спуснат подире му да го настигнат и да го удушат.

Но ако те не го настигнат, ще го настигне проклятието им. Така си мислеше, докато с болка в душата гледаше комините на градчетата, които оставяше зад себе си. Под тях около огнищата навярно съзнанието на хората предеше и препридаше на дванадесет балкански езика една и съща тревожна мисъл — забулването. Имаше слънчево затъмнение, имаше лунно затъмнение, а сега и трето — това на жените. Целият свят бе потръпнал смаян.

Един ден, както се поклащаше задрямал върху мулето, неочаквано трепна. Встрани от него се белна откритият чакълест бряг.

Ах, да, покрай същия този бряг бе запял с цяло гърло на отиване... Ето го по-нататък и извора, където за първи път срещна незабулени жени... Сега всичко наоколо пустееше. И от камъчетата във вадата, и от зелената плесен над чучурите лъхаше хлад и празнота.

Той слезе от мулето и с вцепенени крачки приближи извора. Никога и през ум не му бе минавало, че водата може да запустее както нивата или изоставеното лозе. Но от нейната пустота лъхаше по-голяма, съвсем различна студенина. Истинска мъртвешка студенина.

Не се наведе да пие вода, само погледна наоколо, сякаш очакваше да се появят отнякъде жените и девойките. След това несъзнателно си ги представи как бавно приближават, чужди и равнодушни, забулени с фереджета, и изведнъж си каза: „Не. По-добре никога да не дойдат, отколкото да се появят така, като прокълнати призраци!“

Обърна гръб на извора и поведе кервана. Не беше изминал дори стотина крачки, и изведнъж, когато най-малко очакваше, му се стори, че някой минава край извора. Заплака горчиво, както никога досега в живота си. Не триеше сълзите, не направи нищо да се овладее, само си казваше: „Слава богу, че мулетата не знаят да говорят!“

Керванът продължаваше своя път на изток. Царството на незабулените жени бе останало назад. Оттук нататък започваше светът на вековните фереджета. Нямаше незабулени жени, нито объркани мисли, само той се впиваше като чуждо тяло в плътта на този свят. „Да ме пази всевишният“ — си каза на няколко пъти. После мислите му отново се разпиляха, като подгонени от буен вятър. Припомни си всичко, което бе видял и чул по време на пътуването, и внезапно почти гласно простена: „Покрий слънцето и луната, падишах, покрий звездите и морето, само жените не забулвай!“

Пътят приближаваше бреговете на Мраморно море. Столицата не бе далеч.

„Проклет декрет“ — неочаквано изтърси той. За първи път в живота си ругаеше някакъв декрет.

Крайбрежието изглеждаше по-широко и по-сиво от вятъра, който духаше. Студени и натрапчиви, песъчинките непрекъснато се набиваха в очите му. „Отмени декрета“ — простена той, като човек, отправящ последно предупреждение, преди да забие ножа.

Керванът приближаваше Орман чифлик. Още отдалеч се откриха тъмните му дървета. Лоши предчувствия гнетяха хаджи Милети. Без да отговаря на поздравите на никого и още неотърсил прахоляка, полепнал по дрехите му из пътя, той предаде мулетата и отиде да се опъне в стаята, където щеше да прекара нощта. Изобщо не можа да заспи. Дълго се въртя в леглото, после стана, запали газената лампа и под печалната ѝ жълтеникава светлина изведнъж горчиво заплака.

IX

Арестуваха го рано призори. Още не бе разсъмнало, когато почукаха на вратата и без да му кажат нищо, без дори да го блъскат или влачат за все още отпуснатите от съня крака, му сложиха белезниците.

Но повече от него, на когото сложиха белезниците без никакво обяснение, се учудиха другите на спокойствието му и на това, че не оказа никаква съпротива. С подпухналите си сънливи очи той гледаше белезниците, сякаш не можеше да повярва, че неговите ръце са оковани в тях. Само веднъж попита:

— Какво съм направил?

Но в гласа му не прозвуча особено недоумение. Това бе повече глас на човек, който, след като е изтрезнял, просто иска да научи какви глупости е вършил в пияно състояние.

— Ще разбереш — отвърна един от онези, които му поставиха белезниците.

Като чу гласа му, хаджи Милети позна човека, който преди два месеца, когато пристигна тук от столицата, му бе казал за мулетата: „Не се безпокой, тук е сигурно място.“

Настаниха го в закрыта кола с двама джандари, които не откъсваха очи от него. Третият, качил се в колата, бе отговорникът, който носеше във вътрешния си джоб придружителния документ, където пишеше:

Доклад относно подозренията спрямо хаджи Милети, син на Рахим и Хатидже, служител към снабдителния отдел на шейх-ул-исляма, завръщащ се след двумесечна командировка от западната част на държавата.

Днес, 17-и този месец, въз основа на разпоредбите на нашата свещена империя, посочени в поверителния декрет номер 31 и допълнени от Окръжно писмо номер 13 063, бе

поставен под наблюдение през нощта служителят от снабдителния отдел при шейх-ул-исляма хаджи Милети, изпратен служебно като керванджия в районите, за които се отнасят горепосочените разпоредби.

Според неизменните правила, винаги преди да се постави жертвата под наблюдение, се отваря Общият регистър и се прочита под името на лицето написаното за него при първото му преминаване през Орман чифлик. За гореспоменатата особа бе отбелязано следното: „Прекарал е неспокойно нощта, на два пъти е ставал и е бълнувал насън неща, които пораждат съмнения за известна раздвоеност и страх. Да се вземе това предвид през нощта при завръщането му.“

Осланяйки се на държавния правилник и като се има предвид горната бележка, нашите наблюдатели, след като изпълниха служебните си задължения, ми докладваха на разсъмване, че гореспоменатият хаджи Милети не само че отново е бил твърде неспокоен през цялата нощ, което засилва подозренията относно неговата раздвоеност и страх, но наред с това и отчаяно е плакал доста дълго време, нещо твърде необичайно, което ни дава основание да се съмняваме, че там, където е бил, е извършил противодържавни деяния, които сега пораждат в неспокойната му съвест объркване, страх и угризения.

След като прочетох доклада от наблюдението, ръководен винаги от правилника, заповядах да арестуват гореспоменатия хаджи Милети и незабавно да бъде изпратен в Държавния следствен отдел при затвора.

Комендант на Орман чифлик
Тахир Бек бей

Х

Къде се намираше? Откога гниеше така окован? Килията беше дълга, но тясна, а стените ѝ колкото повече се издигаха към тавана, толкова повече се приближаваха. Не се знаеше дали по някаква случайност или архитектът така бе измислил килиите на затвора, че таваните да са по-тесни от пода с цел да наподобяват ковчег.

По цели часове хаджи Милети стоеше неподвижно като зашеметен и макар да усещаше пълзенето на мухите под белезниците, не помръдваше. С това чувство някога като дете в един дъждовен ден вървеше с майка си, грабнала бохча в ръка, пак така зашеметен под железните дъги на някакъв голям мост.

Бяха го разпитвали нощем, като редовно го лишаваха от сън, после сутрин, току-що събуден, и още зашеметен от тежкия сън. Разпитваха го, след като го бяха държали гладен, после подир обилен, хубав обяд. Бяха го разпитвали с добро, след това с гняв, бяха му обещавали незабавно да го освободят, дори да му дадат и парично обезщетение, бяха го заплашвали, че ще го одерат жив, ще го нарежат с трион, ще го побият на кол, ще го направят на лой за свещи, от ония свещи, дето християните палят по гробовете на задушницата през декември.

Хаджи Милети мълчеше. Гледаше замислен следователя, като за стотен път пораждаше у него надеждата, че ще проговори, после погледът му се зарейваше нанякъде. „Говори, не свеждай очи“ — подканяше го следователят. И въпросите се повтаряха с мъчително еднообразие: „Какво прави, докато беше там? С кого се срещна? Какви сведения предаде или донесе? Защо те измъчваше съвестта онази нощ в Орман чифлик? За какво плака?“

Следователят не откъсваше погледа си от очите му, от устата, където винаги, щом свършеше с градушката въпроси, му се струваше, че долавя леко потрепване. Но на повечето от разпитите с безкрайните въпроси следователят се измъчваше от усещането, че думите на затворника са на върха на езика му, само че нещо го възпира, някаква

малка, деликатна пречка, която той, следователят, не можеше да отстрани.

Тогава гласът му отново ставаше мек, ласкав. „Ти си добър човек, хаджи Милети. Само добрите хора изпитват угризение на съвестта и се разкайват, дори плачат за извършените грешки. Даже и да си сгрешил, явно си го направил неволно. Попаднал си в капана случайно, като насън. Събуди се, хаджи Милети, и сложи край на този кошмар. Говори!“

Но хаджи Милети продължаваше да мълчи. Тогава следователят повече за свое облекчение, отколкото да го сплаши, отново се нахвърляше грубо, напомняше му за мъченията, за изгарянето във варница, за ямата със скорпиони, за нарязването с трион, за изгарянето или одирането му жив, та до превръщането в лой за свещите на християните по задушница.

XI

В същото време семейството и целият род на хаджи Милети страшно се разтревожиха. Бяха обикновени хора, на които за пръв път им се случваше да чукаат по вратите на различни служби, да чакат в студени коридори, без да получат никакъв отговор.

Отначало сметнаха, че е погинал някъде. За него плъзнаха най-различни предположения и слухове. Веднъж се чу, че е полудял и се е удавил заедно с кервана в някаква река. После се разнесе мълвата, че са го убили врагове на държавата; след това, че са се нахвърлили срещу него жените и го удушили с фереджетата, които пренасял, и какви ли още не приказки. „Стигнало го е проклятието на жените от Балканите“ — казваха стариците от рода му.

Една сутрин, когато в малката къща с дворче внезапно дойде следователят, за да направи оглед в дома му, всички разбраха, че хаджи Милети се намира в затвора. „Е, слава богу — си казаха те с облекчение, — значи е жив.“

Цялата зима близките му прекараха в писане на жалби ту до великия везир, ту до канцеларията на шейх-ул-исляма, ту до самия султан. Отговор не пристигна отникъде. „Не се отчайвайте — казваше старата Меремя, — не губете надежда. Гробът врата няма — затворът има.“

Хаджи Милети умря рано през пролетта, преди да пристъпят към жестоките мъчения. Пазачът, който една сутрин видя трупа му, отначало се изплаши. Помнели, че това не е той и че вместо него в килията са поставили друг, непознат човек, дори първо му заприлича на жена. После, когато обърна трупа, го позна. Беше хаджи Милети, само че покрил главата си и част от лицето с някаква голяма черна забрадка по същия начин, по който жените се забулват с фереджетата.

Пазачът дълго стоя като вцепенен, без да може да откъсне очи от посивялото лице на мъртвеца. Две мухи пълзяха около стиснатите уста на трупа, спираха за малко край ъглите им и се насочваха към устните,

сякаш искаха да проникнат в тях, ала след като ги докоснеха, се отказваха, за да продължат безсмисленото си пълзене нататък.

XII

През същата седмица, когато трупът на хаджи Милети бе хвърлен в общата яма край столицата, там, където обикновено заравяха осъдените на смърт, полудели самотници и труповете на никому неизвестни лица, в двореца на султана се проведе заседание на правителството, на което в присъствието на върховния владетел шейх-ул-ислямът изнесе доклад за прилагането на *Фереджефермана* в западните краища на империята.

Навършва се почти година от обявяването на „славния декрет“, както го нарече той, и близо половин година от тръгването на първия керван с фереджета към тези краища. Оттогава насам — продължи шейх-ул-ислямът — следващите кервани един след друг са пренесли към балканските страни и още по-далеч, по унгарските и австрийските земи, над двадесет милиона фереджета. По този начин успешно бе изпълнено с помощта на аллаха и в противовес на злонамерените предсказания на някои, едно от най-грандиозните начинания, предприети през последното столетие от безсмъртната османска държава.

В кратката пауза между двете фрази шейх-ул-ислямът с крайчеца на окото си погледна към онази част от залата, където мрачни, подпрели с длан глави, стояха Кюприлиите. Всички знаеха, че те отново ще вземат надмощие ведно с привържениците си, че пак ще дойде времето на техните декрети и червеникавите им настръхнали бради ще се поклащат като пламъци, докато ги сполети ново поражение и останат в сянка, което ще продължи до следващия им възход и така подред, все така, както се бе случвало досега и както обикновено винаги ставаше по върховете на османската държава. Кюприлиите също знаеха това, поради което никога не избързваха да

се обявяват срещу силните на деня, когато бяха в немилост, така както не се съюзяваха с падналите от власт по време на възхода си.

Гласът на шейх-ул-исляма се снишаваше и със затруднение се извисяваше при твърде дългите за остарелите му дробове фрази. *„Ислямът сега може да бъде спокоен — докладваше той. — Жените от Гърция, Албания, Кипър, Румъния, Сърбия, България, Босна, Македония и Черна гора, както и в част от земите на Полша, Крим, Унгария и Австрия, които се намират под османско владичество, са забулени. Подобно начинание с такива колосални размери може да осъществи само една могъща свръхдържава като нашата.“*

Той спря за миг, после извърна лице към султана:

— Щастлив съм днес да съобщя на височайшия владетел, наместника на пророка на земята, че всички жени и девойки от най-голямата империя в света са забулени с фереджета.

Той направи движение с ръка, сякаш морето от фереджетата, черно, бушуващо и необятно, беше в нозете му, докато султанът, който в това време не откъсваше очи от жеста на шейх-ул-исляма, бавно поклащаше глава, а устните му шепнеха: *„Чудесно, чудесно!“*

20 май 1990 г.

Превод от албански: Марина Маринова

ЗАСЛУГИ

Имате удоволствието да четете тази книга благодарение на *Моята библиотека* и нейните всеотдайни помощници.

МОЯТА БИБЛИОТЕКА

<http://chitanka.info>

Вие също можете да помогнете за обогатяването на *Моята библиотека*. Посетете **работното ателие**, за да научите повече.